

57 898
93/99 Ft
H50

Mediterrán Világ

Társadalomtudományi folyóirat

39-40.

Máig kísértő múlt

A spanyol polgárháború 80 éves öröksége

- Anderle Ádám (1943-2016)
- Julio Aróstegui : Largo Caballero
- Jesús Moncada
- Federico García Lorca
- Nők a spanyol polgárháborúban

Jancsó Katalin

Mexikó és a spanyol köztársasági emigráció. Új honra talált művészek a mexikói kulturális életben

Abstract

This study attempts to present the Spanish Republican exile in Mexico and its artistic activity including two refugees, Remedios Varo and Kati Horna. We describe shortly the characteristics of the earlier Spanish immigration to Latin-America and Mexico, country which had not been among the main welcoming countries during the previous large immigration waves. The roll of Mexico stands out among the series of countries that were just trying to survive the consequences of the Great Depression of 1929 and were restricting further immigration. The composition of the refugees that arrived in the country would have a definitive influence on the posterior economic, cultural, and artistic life of Mexico.

Keywords: Spanish Civil War, Spanish Republican exiles in Mexico, refugee art, Lázaro Cárdenas, Kati Horna, Remedios Varo

Absztrakt

A tanulmány a Mexikóba érkező spanyol köztársasági emigrációt és annak művészeti tevékenységét kívánja bemutatni két emigráns művész, Remedios Varo és Kati Horna személyén keresztül. Röviden felvázoljuk a spanyol bevándorlás jellegzetességeit Latin-Amerikában, majd Mexikóban, mely nem számított jelentős befogadó országnak a korábbi, nagy latin-amerikai bevándorlási időszakban. Mexikó szerepe kitűnik a gazdasági válságból éppen kilábaló és a további bevándorlást korlátozó országok sorából, a kikerkező emigránsok összetétele pedig meghatározó befolyással lesz az ország későbbi gazdasági, kulturális és művészeti életére.

Kulcsszavak: spanyol polgárháború, mexikói köztársasági emigráció, emigráns művészet, Lázaro Cárdenas, Kati Horna, Remedios Varo

A spanyol polgárháború következményeiről, nemzetközi támogatásáról és a polgárháború alatti, majd az azt követő emigrációról a számtalan külföldi feldolgozás mellett az utóbbi években Magyarországon is jelentős számú tanulmány, doktori értekezés született. A köztársasági emigráció európai vetülete foglalkoztatta inkább az itthoni kutatókat, azonban néhány munka tárgyalja a Mexikóba irányuló emigrációt is. E kutatásokhoz szeretnénk adalékul szolgálni tanulmányunkkal.¹

Már röviddel a polgárháború kirobbanását követően, az 1936 nyarán megindított gipuzkoai hadjárat asszonyok, gyerekek, idősek ezreit kényszerítette a határok elhagyására. Közülük sokan megpróbáltak hazatérni, azonban mintegy ötezren végleg Franciaországban maradtak polgárháborús menekültként. Egy évvel később, a

következő hullám az északi front támadásainak következményeként már százezres tömeget érintett, a legnagyobb arányban baszkföldieket. Sokak számára még ekkor is a tervek között a Spanyolországba történő visszautazás szerepelt. A Franciaországban maradtak közül 1937 ősztől kisebb csoportok elindultak más európai országok, illetve Latin-Amerika felé. A menekültek egy másik csoportjának egyes országok diplomáciai menedékjogának segítségével sikerült külföldre jutnia. E csoport tagjai jellemzően értelmiségiek voltak. Az 1938-as ebrói csatát követően indult meg a kimenekülés negyedik hulláma. Ezt követte a menekülthullám legdrasztikusabb szakasza, amikor is Katalónia elfoglalásakor, 1939 januárjában–februárjában mintegy félmillió spanyol hagyta el hazáját.²

Franciaország komoly gondokkal nézett szembe, ilyen nagyszámú menekült befogadása hatalmas erőfeszítéseket igényelt. Következésképpen szorgalmazta, hogy miután véget ért a háború, minél előbb és minél nagyobb számban térjenek vissza a menekültek hazájukba. 1939 végére 180 000 spanyol menekült maradt Franciaországban. A hazatérőkön kívül voltak olyanok, akik tovább utaztak más befogadó országokba, így Latin-Amerikába is, ahová 1939-ben tízezernél több spanyol menekült érkezett, közülük legtöbben Mexikóba.³ Rövid magyarázatra szorul az, hogy miért éppen Mexikó lett a legfontosabb célállomás, egy olyan ország, amely korábban, a nagy latin-amerikai bevándorlási hullám alatt nem tartozott a jelentős befogadó országok közé.

Latin-Amerikában a 19. század közepétől kezdődik meg főként Brazíliába és a Río de la Plata térségébe a tömeges európai bevándorlás, többek között a pozitivistáknak a bevándoroltatási politikák hatására. Míg a 18. század közepén még Új-Spanyolország volt a szubkontinens legnagyobb népességű térsége, addig egy évszázaddal később Brazília növekedésben megelőzte és le is hagyta azt (1930-ban már Mexikó népességének duplája a brazil). A századvég-századforduló környékén Argentína és Uruguay mutatott kiemelkedő növekedést, melyet az I. világháború zárt le. Kubába a 19. században érkezik jelentős bevándorló hullám, melyet a függetlenségi mozgalmak lefékeztek, azonban a 20. század első évtizedeiben újabb csúcs következik. Az andoki országok mérsékelt növekedése mellett Venezuela esetét érdemes még megemlíteni, mely jóval később, az 1940-es évektől kezd befogadó országgá válni.⁴ A tömeges bevándorlás csúcsa az 1880–1914 közötti időszakra tehető, ezt követően egyes térségekben hanyatlást, más térségekben még elnyúló, azonban már kisebb mértékű bevándorlást lehetett tapasztalni.

A 20. század legnagyobb mértékű bevándorlása olasz, portugál és spanyol területekről indult, a század első évtizedében a kontinensre bevándorlók mintegy 42%-a ebből a három országból érkezett. Az 1854–1924 közötti periódus emigránsainak 38%-a olasz, 28%-a spanyol és 11%-a portugál volt. A mediterrán bevándorlók többsége a legszegényebb, legelnyomottabb és egyben legkevésbé tanult munkásrétegekből származott. Például a Santos kikötőjébe 1908 és 1936 között érkezett spanyolok 65%-a, a portugálok 52%-a, míg az olaszok 32%-a volt analfabéta.⁵ Spanyolországból elsősor-

ban parasztok és napszámosok, a kisbirtokok felaprózódásának következtében földjüket veszített korábbi birtokosok, illetve Baszkföldről és Katalóniából kereskedők, illetve ipari munkások indultak útnak, az új hazában pedig főként a városokban telepedtek le építőmunkásként vagy kiskereskedőként. A kikerkezők egy csoportja a mezőgazdaságban helyezkedett el.⁶ A csúcst a 1906-tól a világháború végéig tartó időszak jelentette. Mexikóba csak kis létszámú spanyol bevándorló érkezett.

A nagy gazdasági világválságnak komoly következményei voltak Latin-Amerikában, főként azokon a területeken, amelyek nagyban függtek a nemzetközi kereskedelemtől és a külföldi befektetésektől. Bár a legiparosodottabb országok munkanélküliségi rátáitól elmaradtak a latin-amerikai országok adatai, nyilvánvalóvá vált, hogy nincs szükség további munkáskészre. Számos külföldi bevándorló hazatért, illetve a korábbi befogadó országok sorra adták ki a bevándorlást korlátozó rendeleteket. Argentína lezárta kikötőit a bevándorlók előtt 1931 és 1935 között. 1932-ben Uruguay ugyancsak megtiltotta a külföldiek belépését, 1937-ben új bevándorlási törvényt fogadtak el az országban, amely kizárólag a Nemzeti Munkaügyi Intézetnek adott engedélyt a bevándorlás felügyeletére. Argentína 1940-ben újra korlátozó rendeletet adott ki: csak azok kaphattak beutazási engedélyt, akik vidéken kívántak letelepedni. Mexikó 1936-ban tiltotta meg a bevándorlást, kivételt csak azok képeztek, akik megfelelő anyagi háttérrel rendelkeztek a letelepedésre.⁷

E kontextusban vizsgálva még inkább felértékelődik Mexikó reakciója a spanyol eseményekre. A második spanyol köztársaság alatt választották meg Mexikó elnökének a korábban Michoacán állam kormányzói posztját betöltő Lázaro Cárdenast (1934–1940), akinek elnöksége alatt Mexikóban szocialista színezetű reformprogram került bevezetésre. Cárdenas főként a munkás és paraszt rétegekre igyekezett támaszkodni, a mexikói forradalom óta meg nem valósult földreform bevezetésével és a különböző munkás és paraszti érdekképviseleti szervezetek megszervezésével. E politikája azonban megosztotta a mexikói társadalmat és a konzervatívok ellenszenvét váltotta ki. A politikai és társadalmi polarizáció a spanyol polgárháború megítélésére és a köztársasági emigrációval szembeni attitűdre is hatással volt.⁸ A későbbiekben ennek is köszönhető a spanyol menekültek ambivalens fogadtatása.

Lázaro Cárdenas és kormánya a kezdetektől fogva szolidaritását fejezte ki a köztársaságiakkal, később pedig nem ismerte el Francisco Franco megalakuló kormányát. Az előzmények közé tartozik, hogy 1937-ben a PSOE vezetője, Juan Simeón Vidarte azzal a céllal utazott Mexikóba, hogy tárgyalásokat folytasson egy tartozás kiegyenlítéséről: 1932-ben a mexikói kormány hadihajókat vásárolt a spanyol kormánytól, melyekért cserébe fegyverzetet és más árut szállított a köztársaságiaknak. Vidarte mexikói látogatása során felvázolta Cárdenasnak a köztársaságiak vereségének lehetőségét, és felvetette a spanyol menekültek befogadásának kérdését, melyre Cárdenas pozitívan reagált.⁹ A száműzetésben lévő köztársasági kormány által megalakított SERE (a Köztársasági Spanyolokat Evakuáló Szolgálat) alszervezeteként megalakult a mexikói Spanyol Köztársaságiakat Segítő Bizottság (CTARE), mely-

nek feladata az emigránsok fogadása, ellátása, elhelyezése volt. Párhuzamosan megszületett egy minisztériumok közötti bizottság is, mely a menekültek területi elosztását végezte, előnyben részesítve a még kevésbé lakott Jalisco, Guerrero és Michoacán tartományok partvidékeit.¹⁰ Mexikó párizsi nagykövete 1939 tavaszán jelentette be, hogy országa korlátlan számban fogad be köztársasági menekülteket, azonban meghatároztak bizonyos kritériumokat is a menekültek válogatására, melyet a SERE és JARE (A Köztársasági Spanyolokat Támogató Bizottság) felügyelt.¹¹

A száműzetésben élő köztársasági kormány székhelye is Mexikó lett, miután Párizs elismerte Franco kormányát. Az ország 1939 és 1942 között körülbelül 20 ezer jól képzett munkás és szakembert fogadott be, 40%-uk nő volt. Különböző szövetségek és szervezetek is települtek Mexikóba, majd később más latin-amerikai országokba. Korábbi spanyol politikai szerveződések és antifasiszta politikai csoportok is újjáéledtek, amit viszont a mexikói kormány nem üdvözölt, az emigránsok befogadásának ugyanis egyik feltétele az volt, hogy távol maradnak a politikai élettől és a külföldi politikai pártokban való részvételtől. 1943-ban az emigráns Spanyol Tanárok Szövetsége a Havannai Egyetem rektorának védnöksége alatt elkészítette az ún. Havannai Nyilatkozatot, amely egy olyan szervezet felállítását tűzte ki célul, mely a társadalmi igazságosság jegyében a spanyolok szabadságáért harcolna, megőrizve a köztársaság legitimitását. A kezdeményezést további lépések követték: ugyanezen év novemberében a mexikói Spanyol Republikánusok Központjában a köztársaság ideiglenes kormányát alkotó pártok aláírtak egy egyezményt a Spanyol Köztársaság visszaállítására és felállították a Spanyol Felszabadító Bizottságot. E bizottság talán legnagyobb visszhangot keltő tevékenykedése ahhoz a San Franciscóban megrendezett konferenciához köthető, amelyen aláírták az ENSZ alapokmányát. A konferencián a bizottság kérte, hogy az ENSZ ne vegye fel tagjai közé Spanyolországot, illetve tagjai szakítsák meg kapcsolataikat az országgal. A kérdés tárgyalásában Mexikó járt közben, melyet aztán a latin-amerikai országok közül Uruguay, Chile és Guatemala is támogatott. Az akció sikeresnek bizonyult. A történések után új köztársasági kormány alakult, melyet számos latin-amerikai ország elismert, 1946-ban pedig áthelyezte székhelyét Párizsba.¹²

Ami a spanyol emigráció összetételét illeti, Cárdenas eredeti elképzelése szerint Mexikó lehetőleg nagy arányban földműveseket és halászokat fogadott volna be, kisebb arányban pedig munkásokat és más szakembereket. Pontos arányszámokat is megjelöltek, 60%-ban vártak mezőgazdasági dolgozókat, 30%-ban munkásokat, iparosokat, szakembereket és 10%-ban értelmiségieket, politikusokat.¹³ A cél a csendes-óceáni partvidék és Baja-Kalifornia trópusi vidékeinek betelepítése lett volna, de mindez illuzórikusnak tűnt, ismerve a Franciaországba menekült spanyolok összetételét.¹⁴ A Mexikóba bevándoroltak körülbelül fele értelmiségi: mérnök, tanár, művész, tudós, építész, ügyvéd, orvos, filmrendező, színész, újságíró, zenesz, műfordító, könyvkiadó volt. Mexikó mind kulturális, mind gazdasági fejlődésére nagy hatással volt e spanyol csoport letelepedése.

Már Juan Negrín kormányának 1937-es megalakulása után felvetődött a Mexikóba történő emigráció kérdése, amit olyan események is alátámasztottak, mint például közel ötszáz kisiskolás kitelepítése a moréliei Escuela España-México intézményébe, vagy a La Casa de España kulturális központ 1938-as megalapítása. A polgárháború alatt több ezer spanyol gyermeket evakuáltak külföldre, legtöbbször Franciaországba, Belgiumba és Angliába. Mexikóba összesen mintegy 20 000 gyermek érkezett. A mexikói elnök szülőföldjén, Michoacán államban található Moréliába külön csoportként, szüleik nélkül, 463-an érkeztek. Őket hívják a „moréliei gyerekeknek”, akik a mexikói kormánypropaganda szerint spanyol árvák voltak, noha ez sok esetben nem volt igaz. A gyerekeket maga Cárdenas fogadta, Moréliában külön iskolában, elszigetelten nevelték őket, a kormányt bíráló csoportok szerint több pénzt költöttek rájuk, mint a szegény mexikói fiatalokra. A háborús gyerekek támogatása Cárdenas elnökségének végével megszűnt, az újabb kormányok nem követték további sorsukat.¹⁵

A spanyol emigráció tevékenységének köszönhető különböző kutatóintézetek, laboratóriumok megalapítása. Számos spanyol tudós, orvos, kutató kezdett el dolgozni a legjelentősebb mexikói oktatási központokban, kórházakban.¹⁶ Az ő nevükhöz fűződik olyan szervezetek és vállalatok megalapítása, mint például az Editorial Séneca, a Financiera Industrial Agrícola S.A. (chihuahuai földjeire 2000 család telepedett le), a Cooperativa Pablo Iglesias (spanyol–mexikói építkezési vállalat), vegyi és elektronikai cégek, fejlesztési és építkezési társaságok, melyek hosszú távon hozzájárultak a munkanélküliség problémájának kezeléséhez. A kivándoroltak a kultúra területén is sokat alkottak, számos központot és intézményt alapítottak, mint például az Instituto Hispano-Mexicano vagy az Academia Hispano-Mexicana.¹⁷

A korabeli spanyol művészeti elit számos képviselője Mexikóban talált második otthonra. Még 1939 márciusában Párizsban megalakították a Junta de la Cultura Española, azaz a Spanyol Kultúra Tanácsa nevű szervezetet, melyet a mexikói festő, Fernando Gamboa segített áthelyezni Mexikóba. Zeneszerzőket, költőket, festőket, építészeket, írókat¹⁸ találunk a tagok között, akik New Yorkon keresztül érkeztek Mexikóba. Ezt követően közvetlen hajókon érkeztek a menekültek Veracruz kikötőjébe. A második világháború alatt további hullámban jöttek menekültek, szintén számos művész, közöttük Gerardo Lizárraga, Luis Buñuel, Remedios Varo, José Horna vagy Francisco Rivero Gil. E művészek közül sokan véglegesen Mexikóban telepedtek le, mások az ötvenes években visszatértek Európába, esetleg más amerikai országban próbáltak szerencsét.¹⁹ A Mexikóban maradtak szoros kapcsolatot ápoltak egymással, támogatták egymást, kulturális szervezeteket alapítottak, kávéházakat nyitottak. Gyermekük számára iskolákat alapítottak, hogy megőrizze számukra a spanyol identitást. A korábbi spanyol – többségükben konzervatív eszméket valló – bevándorlókkal való kapcsolatok felvétele is kihívás volt számukra, hiszen ideológiájukat tekintve két ellentétes tábor tagjai voltak. Azonban a legtöbb esetben a már létező szervezetek (baszk, katalán, galíciai) befogadták az újonnan érkezőket, akik

azután megszervezték saját nemzetiségi szervezeteiket is. Galériákat, művészeti műhelyeket, könyvesboltokat nyitottak az emigráció tagjai, pezsgővé téve a kulturális életet. Közülük többen iskolateremtők lettek, elnyerve számos nemzeti és nemzetközi művészeti díjat.²⁰

A továbbiakban két művész életpályáját mutatjuk be röviden, akiknek nemcsak sorsuk forrt egybe, de életre szóló barátságot is kötöttek. María de los Remedios Varo Uranga Angliában, Spanyolországban született 1908-ban. Szabadgondolkodású, vízépítő mérnök édesapja hamar felismerte lánya tehetségét, műszaki tervei- nek rajzolásába avatta be már kislányként. Az okkultizmussal is foglalkozó, argentin–baszk származású, hívő katolikus édesanyja azonban inkább egyházi iskolába íratta Varót, akire ennek ellenére egyre inkább édesapja liberális gondolkodása volt jellemző. 1924-ben a család Madridba költözött, és Varo, apja ösztönzésére és édesanyja tiltakozására, beiratkozott a San Fernando Akadémiára, ahol az iskola egyik első lányövendékeként, Salvador Dalí diáktársaként tanulhatott, majd 1930-ban rajztanárként diplomázott.²¹ Még az iskolában megismerkedett Gerardo Lizarragával, későbbi férjével, akivel Párizsba utaztak. Párizsból Barcelonába vezetett útjuk, ahol avantgárd művészeti körökhöz csatlakoztak. Még a háború kitörése előtt szétváltak Lizarragával. Nem sokkal később Varo megismerkedett a Barcelonába érkező, a köztársaságiak ügyét támogató francia szürrealista költővel, Benjamin Péret-vel, akit Varo Párizsba is követett. Péret-vel kialakult románcának is köszönhető, hogy Varo barátságot kötött a párizsi szürrealista körök tagjaival, köztük André Bretonnal, Roberto Mattával, Joan Miróval.²² Franciaország német megszállását követően azonban menekülni kényszerültek az országból. A német csapatok Párizsba érkezése után Marseille-be szöktek, ahol Breton, Ernst és sok más szürrealista művésszel együtt várták a vízumukat.

Végül 1941 végén, a spanyol köztársasági emigrációs hullámmal Mexikóba érkeztek,²³ ahol számos európai barát várta őket. E mexikói kör tagja volt többek között Varo korábbi férje, Lizarraga, Leonora Carrington, Gunther Gerzso, Kati és José Horna, illetve Emerico Weisz.²⁴ Két évvel a világháború vége után Péret hazatért Párizsba. Varo is vele utazott, azonban már idegen volt számára a város, hiányzott neki az őt befogadó Mexikó, ahol megérkezését követően illusztrátorként, tervezőként és dekoratőrként kezdett dolgozni. 1947 és 1949 között családtagjaival, köztük édesanyjával Venezuelában tartózkodott, majd úgy döntött visszatér fogadott, új hazájában, Mexikóba, s haláláig, 1963-ig ott is élt. Halála előtt nem sokkal így fogalmazott: „Sokkal inkább vagyok mexikói, mint bárhová máshová tartozó. Kevésbé ismerem Spanyolországot: nagyon fiatal voltam, amikor ott éltem”.²⁵ 1952-ben házasságot kötött egy osztrák politikai emigránssal, Walter Gruennel, akinek támogatásával ekkortól csak a festészetnek és művészeteknek élt.²⁶

Munkái között falfestményt, olajfestményeket, rajzokat, bútorokat, játékokat, maszkokat, egyéb tárgyakat, de rövid elbeszéléseket és más írásokat is találunk. Édesanyja hatására a misztika és okkultizmus, édesapja hatására a természet és a tudományok

szeretete érződik művein, melyeken erőteljesen megjelennek a szürrealista jegyek, illetve mexikói időszakában a prekolumbián művészet elemei is.²⁷ Első mexikói kiállítása 1955-ben nyílt, ekkortól komoly sikereket ért el, életműve itt teljesedett ki. Munkáit egyre inkább áthatották az álmok, a gyermekkori, illetve háborús élmények és félelmek, a tudáskeresés. A fantasztikus világ ábrázolása, a *lo maravilloso* megteremtése, új térbeli és metafizikai dimenziók keresése jellemzi munkásságát, melyet egyes kritikusok Márquez mágikus realizmusához hasonlítanak. Többek között a miszticizmus, a tantrizmus, a zen buddhizmus, a pszichoanalízis, az alkímia, a mágia, a tarot foglalkoztatták, mindez nagyban hozzájárult egy nagyszerű barátság kialakulásához is egy olyan női művésszel, akit Varo egész egyszerűen művészeti lelki társának nevezett.²⁸ E lelki társ a szintén 1941-ben Mexikóba érkezett Leonora Carrington volt. Vele és Kati Hornával szoros, hármasságot ápoltak.

A spanyol köztársaságiak mellett a nemzetközi brigádok más külföldi tagjai is részét képezték e mexikói emigrációnak. A magyar származású Kati Horna szintén művész spanyol férjével, a festő José Hornával 1939-ben érkezett Mexikóba,²⁹ egy 270 negatívot tartalmazó dobozzal. A felvételeket a polgárháborús Spanyolországban készítette. E felbecsülhetetlen értékű dobozt 1983-ban a spanyol Kulturális Minisztériumnak adományozta, azóta pedig több kiállítást szerveztek belőle Spanyolországban. Horna saját magáról azt vallotta, hogy származását tekintve magyar, házassága révén spanyol, fogadott hazája pedig Mexikó.³⁰ Deutsch Katalin néven 1912-ben gazdag zsidó család gyermekeként született Szilasbalháson, az általános iskolát már Budapesten végezte.³¹ Kati meglehetősen korán kapcsolatba lépett a kor avantgárd művészeivel és Kassák Lajos és a körülötte formálódó fiatal művészekből álló csoport szellemi hatása alá került. E csoport indíttatására utazott Horna Berlinbe tapasztalatszerzésre 1931-ben. Németország a Weimari Köztársaság idején komoly művészeti fejlődést élt meg. A művészeti ágak között a fotóművészet egyre nagyobb tért nyert, az újságokban mind nagyobb szerepet kaptak a fotók és fotóriportok. Németországban dolgoztak a legjobb fotóriporterek; Berlinben több magyar is élt, például Friedmann Endre, a későbbi Robert Capa. Horna ehhez a körhöz csatlakozott, azonban Hitler hatalomra jutásával távoznia kellett az országból. Budapestre tért vissza fotóművészetet tanulni, majd újabb útra indult, ezúttal Párizsba, ahol a már említett szürrealista csoport tagjaival ismerkedett meg és kötött barátságot, és ahol első szakmai sikereit aratta.³² Robert Capának ekkor már stúdiója volt Párizsban, melyet Horna gyerekkori barátja, Weisz Imre (később Emerico 'Chiki' Weisz) vezetett. 1937-ben Horna komoly felkérést kapott: a polgárháborús Spanyolország köztársasági kormányának Külföldi Propaganda Bizottsága fotók készítésével bízta meg. Barcelonába utazott, majd 1939-ig több baloldali, főként anarchista szervezet és újság számára is dolgozott. Capával itt is keresték egymást útjaik, az utókor számára pedig most is talány, hogy a barátságon kívül más szálak is összefűzték-e őket. Capa később az Egyesült Államokba menekült.³³ Kati Horna polgárháborús képei Capa és más fotográfusokhoz képest azért

különlegesek, mert nem magát a kegyetlen eseményeket örökölte meg, hanem sokkal inkább az emberi sorsokat kereste.³⁴ Még Spanyolországban ismerkedett meg későbbi férjével, José Horna festővel és szobrásszal, akivel Franco győzelme után Párizsba menekültek, majd innen a német megszállást követően, számos köztársasági menekülttel 1939 őszén Veracruzba utaztak. Előzőleg Párizsban Kati a magyar, Horna a mexikói nagykövetségtől kért segítséget, ez utóbbi jelezte, országa kész befogadni őket. Horna Catalina Fernández Blau de Horna, spanyol születésű személyként kapott iratokat, és így tudtak Mexikóba utazni.³⁵ A fővárosba költözve Mexikó lett a Horna család otthona.³⁶

A Colonia Roma városrészben rendezték be házukat, mely sokak szerint mágiikus varázssal bírt, és folyamatosan jelen volt Kati Horna alkotásain is. Itt rendezte be a művészpár alkotóműhelyeit is. Horna nem csak fotózott, de különböző tárgyakat is készített, mint például játékokat vagy babákat. Horna sosem csatlakozott semmilyen művészeti irányzathoz, azonban a szürrealista vonulat hatása erőteljesen érződik művein. Számos mexikói újság (többek között a *México This Month*, a *Todo*, a *Nosotros*, a *Diseño*) számára dolgozott fotóriporterként, 1959 és 1974 között a *Mujeres: Expresión Femenina* folyóirat fotórovatának vezetője volt, ahol a címlapképekért és a kulturális rovatért is felelt. A hatvanas évek hozták el legnagyobb sikereit. A kor haladó gondolkodású művészeivel megalapították a *S.nob* című, rövid életű folyóiratot.³⁷ Ezekben az években, 1958 és 1963 között hívták meg fotóművészetet tanítani az Universidad Iberoamericanára, egyik alapítója volt az egyetem művészeti tanszékének, elismert mesterként/tanárként egy egész generáció nőtt fel tananyagain.³⁸ Később, 1973-tól a San Carlos Akadémián folytatta tudása átadását, a hetvenes évek végétől pedig visszavonultan élt. Képei a legkülönbözőbb újságokban jelentek meg, hűen tükrözve a fővárosi életet, annak kevésbé ismert helyszíneit. Hasonlóan komoly érdeklődést mutatott a mexikói építészet iránt, együttműködött építészeti szaklapokkal is. Másik kedvenc tematikáját a művészeti élet képviselői (írók, költők, újságírók, festők, szobrászok, múzeumigazgatók, műkritikusok) adták, akiket műtermükben, otthonukban fotózott, közöttük olyan ismert alakokat is, mint például David Alfaro Siquerios vagy Gunther Gerzso. Előszeretettel mutatta be a „mexikói nőket”, tévés és filmcsillagokat, híres női személyiségeket.³⁹ E nőkről készült fotói között találjuk két legfontosabb barátnőjéről, Leonora Carringtonról és Remedios Varóról készült alkotásait is. Horna elismert fotóművészként mintegy 7000 fotót hagyott maga után.

A negyvenes és ötvenes években sok külföldi is a Colonia Roma városrészbe költözött, Hornaék mellett Kati gyerekkori barátja, Weisz Imre,⁴⁰ Varo és Carrington és más európai emigráns művészek is itt laktak. A barát, Weisz Imre Carrington férje és két fiának édesapja lett. Az 1946-ban megtartott esküvőn mindannyian részt vettek, és Kati Horna készítette az esküvői képeket. A három család egymást segítette a mindennapokban, a három nő együtt járt vásárolni, együtt főztek, beszélgettek.⁴¹ Kati Horna növendékeként fogadta házában Carrington fiát,

Gabriel Weisz Carringtont, aki érdeklődött a fotózás iránt.⁴² A barátok komoly hatást gyakoroltak egymásra művészeti téren is, Horna több fényképén maga Varo is megjelenik. 1963-ban két esemény is megtörte a családok baráti idilljét. Az ötvenes éveikben járó José Horna, majd még ugyanebben az évben Remedios Varo váratlan halála mély nyomot hagyott Kati Hornában. A családok barátsága tovább élt, Kati Horna 2000-ben, Weisz Imre 2007-ben hunyt el, akiket 2011-ben a baráti kör utolsó tagja, Leonora Carrington követett.

Jegyzetek

¹ Lásd HARSÁNYI 1996; HARSÁNYI – ZALAI 2014; ZALAI 2012; KATONA 2007; KATONA 2016a; MAROSI 2007; PETHŐ 2007; PETHŐ 2009; ZALAI 2016; LÉNÁRT 2016.

² SANTOS 1999. 12–14.

³ MAROSI 2012. 158.

⁴ PÉREZ BRIGNOLI 2010. 1–4.

⁵ MÖRNER 1985. 50–55.

⁶ BIRGITTA LEANDER 1989. 103.

⁷ SÁNCHEZ ALBORNOZ 1977. 235–236.

⁸ SÁNCHEZ ANDRÉS 2015. 81–82.

⁹ LÓPEZ 2002. 111.

¹⁰ ORDÓÑEZ ALONSO 2012.

¹¹ MAROSI 2010. 161.

¹² FERRER BENIMELI 1977.

¹³ MAROSI 2016. 125.

¹⁴ LÓPEZ 2002. 116–117.

¹⁵ ZALAI 2016. 21.

¹⁶ ORDÓÑEZ ALONSO 1999.

¹⁷ ROMERO SAMPER 2005. 85–86.

¹⁸ Spanyol emigrációs irodalomról lásd még KATONA 2016b. 20–29.

¹⁹ CABAÑAS BRAVO 2009. 60–61.

²⁰ Uo. 62–64.

²¹ ZAMBRANO ESPINOZA 2003.

²² ROJAS (2013-05-30).

²³ *Corner* 1999.

²⁴ Gerzsó, Kati Horna és Weisz magyar származású művészek. Horna és Weisz a polgárháborúban Robert Capával fotósként dolgoztak, és a háború elől menekülő emigráció tagjaként érkeztek Mexikóba.

²⁵ VIDAURRE ARENAS 2001.

²⁶ ZAMBRANO ESPINOZA 2003.

²⁷ ROJAS (2013-05-30).

²⁸ ZAMBRANO ESPINOZA 2003.

²⁹ SZENTE-VARGA 2007. 98.

³⁰ BALLESTEROS GARCÍA 2008. 25.

- ³¹ KOSÁRKA 2013. 89.
³² PELIZZON 2010–2011. 12–15.
³³ SÁNCHEZ-MEJORADA 2004. 8–9.; Capáról lásd még FORGACH 2009.
³⁴ KOSÁRKA 2013. 90.
³⁵ SZENTE-VARGA 2012. 117.
³⁶ SÁNCHEZ-MEJORADA 2004. 9.
³⁷ PELIZZON 2010–2011. 241–262.
³⁸ KOSÁRKA 2000. 95.
³⁹ SÁNCHEZ-MEJORADA 2004. 12–23.
⁴⁰ Emérico Chiki Weisz nevéhez kötődik a híres „mexikói bőrönd”. Ő menekítette ki Robert Capa, Gera Taro és a lengyel Chim negatívtekerceit Párizsból három dobozban, egy hátizsákban 1940-ben. A tekerceket az 1990-es években Mexikóban találták meg egy mexikói tábornok személyes anyagai között.
⁴¹ PELIZZON 2010–2011. 248.; MOORHEAD 2007. 73.
⁴² KOSÁRKA 2013. 91.

Irodalomjegyzék

- Rosa María BALLESTEROS GARCÍA (2008): „El efecto de cronos. Brigadistas olvidadas por la historia”. *Aposta: revista de ciencias sociales*. No. 37. 2008. május–június, 1–41.
 José A. Ferrer BENIMELI (1977): „Historia de la República Española en el exilio (1939–1947)”. *Tiempo de Historia*. Núm. 32.
<http://www.sbhac.net/Republica/TextosIm/TDH/Exilio/Exilio.htm> (2012-08-12).
 Miguel CABAÑAS BRAVO (2009): „Los artistas españoles del éxodo y del llanto bajo el techo azteca”. *ARBOR Ciencia, pensamiento y cultura*. Vol. CLXXXV 735. 57–74.
 FORGÁCH András (2009): „Robert Capa. Szélesvásznú lélek”. *Filmvilág*. 2009/október, http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=9887 (2017-01-02).
 HARSÁNYI Iván (1996): *A spanyol polgárháború és magyar önkéntesei*. Budapest, Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége.
 HARSÁNYI Iván – ZALAI Anita (2014): „Sobre la guerra civil española y sus antecedentes: una visión desde Hungría”. *Studia Historica: historia contemporánea*. Vol. 32. 529–538.
 KATONA Eszter (2007): *Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború éveiben*. Szeged.
 KATONA Eszter (2016a): „Vázlat a XX. századi spanyol színház történetéhez”. *Tiszatáj*. LXX. évf. 3. 53–86.
 KATONA Eszter (2016b): «*Rejtőző medrű bánat...*» *Federico García Lorca világa*. Szeged, JGYF Kiadó.
 KOSÁRKA József (2000): „Magyarok a mexikói művészeti életben”. in: *Kutatási közlemények II., Magyarország és a hispán világ*. Szeged, Hispania.
 KOSÁRKA József (2013): „Kati Horna, Mexikó ünnepeelt fotográfusa. A magyar fotóművész születésének tavalyi centenáriuma”. *2000. Irodalmi és társadalmi havi lap*. 2013. július–augusztus.
 Birgitta LEANDER (1989): *Europa, Asia y África en América Latina y el Caribe*. Siglo México, Veintiuno Editores – UNESCO.

- LÉNÁRT András (2016): „Kamerával a spanyol harctéren: a polgárháború filmkészítése és a nemzetközi reakciók”. *Belvedere Meridionale*. 28. évf. 3. sz. 78–88.
- Abdón Mateos LÓPEZ (2002): „Los republicanos españoles en el México cardenista”. *Ayer*. Núm. 47. 103–128.
- MAROSI Ágnes (2007): „La relación del gobierno de la segunda república española en el exilio con Yugoslavia entre 1946-1950”. *Acta Hispanica*. Tomus XII. 71–80.
- MAROSI Ágnes (2012): „A második haza. Spanyol köztársasági emigráció Mexikóban, 1939–1950.”. In: Anderle Ádám (szerk.): *Bicentenario, 1800–2010. Latin-Amerika: a függetlenség útjai*. Szeged. 157–168.
- MAROSI Ágnes (2016): „A polgárháború vesztesei. A köztársasági menekültek és a köztársasági emigráns kormány”. *Belvedere Meridionale*. 28. évf. 3. sz. 120–129.
- Joanna MOORHEAD (2007): „Leonora and me”. *The Guardian*. 2007. január 2.
<http://www.theguardian.com/artanddesign/2007/jan/02/art> (2013-08-10).
- Magnus MÖRNER (1985): *Adventurers and proletarians. The story of migrants in Latin-America*, University of Pittsburgh Press.
- María Magdalena ORDÓÑEZ ALONSO (1999): „Los científicos del exilio español en México: un Perfil”. *Clío: History and history teaching*. 11. sz.
- María Magdalena ORDÓÑEZ ALONSO (2012): „Españoles en México. El caso de los refugiados en Pachuca, Hgo.”, *Proyecto Clío*. <http://clio.rediris.es/exilio/PACHUCA.htm> (2012-08-12).
- Lisa PELIZZON (2010-2011): *Más allá de la foto: La mirada de Kati Horna*. Doktori disszertáció, kézirat. Universitá Ca'Foscari Venezia.
- Héctor PÉREZ BRIGNOLI (2010): „América Latina en la transición demográfica”. *Población y salud en Mesoamérica*. Vol. 7. Núm. 2., 1–4.
- PETHŐ Szilvia (2007): „El exilio español en los países del bloque del este: Polonia, el destino menos conocido”. *Acta Hispanica*. Tomus XII. 81–88.
- PETHŐ Szilvia (2009): *El exilio de comunistas españoles en los países socialistas de Europa Centro-Oriental entre 1946 y 1955*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem.
- Mónika ROJAS: „Varo Uranga, Remedios”.
http://artportal.hu/lexikon/kulfoldi_muveszek/varo-uranga--remedios-7675 (2013-05-30).
- Milagrosa ROMERO SAMPER (2005): *La oposición durante el franquismo/3. El exilio republicano*. Madrid, Ediciones Encuentro.
- Nicolás SÁNCHEZ ALBORNOZ (1977): *La población de América Latina. Desde los tiempos precolombinos al año 2000*. Madrid, Alianza Editorial.
- Agustín SÁNCHEZ ANDRÉS (2015): „Megosztott társadalom: Mexikó és a spanyol polgárháború, 1936–39”. *Acta Scientiarum Socialium*. 45. sz. 81–95.
- Alicia SÁNCHEZ-MEJORADA (2004): *Kati Horna y su manera cotidiana de captar la realidad*. México, Cenidiap - Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura.
- Félix SANTOS (1999): *Exiliados y emigrados: 1939-1999*. Madrid, Fundación de Españoles en el Mundo.
- SZENTE-VARGA Mónika (2007): *Migración húngara a México entre 1901 y 1950*. Mexikó, BUAP-Szegedi Tudományegyetem.
- SZENTE-VARGA Mónika (2012): *A gólya és a kolibri. Magyarország és Mexikó kapcsolatai a XIX. századtól napjainkig*. Budapest, Áron.

- Carmen V. VIDAURRE ARENAS (2001): „La exploración de las fuentes de la luz: Remedios Varo”. *Clio No. 20., Proyecto Clio. Memoria del exilio.*
<http://clio.rediris.es/exilio/remediosvaro/RemediosVaroarticulo.htm> (2013-07-05).
- ZALAI Anita (2016): „Háborús gyerekek”. *Belvedere Meridionale.* 28. évf. 3. sz. 17–25.
- ZALAI Anita (2012): „A nőkérdés Spanyolországban a második köztársaság idején (1931–1939)”. *Világtörténet* 2 (34). évf. 2012/3–4. 243–256.
- Josefa ZAMBRANO ESPINOZA (2003): „Lo mágico, enigmático y místico en el arte de Remedios Varo”. *analítica.com.* 2003. május 29.
<http://www.analitica.com/va/arte/dossier/1960859.asp> (2013-06-05).
- (sz.n.) (1999): Chronology of Remedios Varo. *Corner.* No. 2. Spring 1999.
<http://www.cornermag.org/corner02/page04a.htm> (2013-07-20).